

UNDER VEJR MED KØBENHAVNSK

En situationsrapport fra Projekt Bysociolingvistik
Af Inge Lise Pedersen

Projekt Bysociolingvistik begyndte i august 1986 som en del af det 5-årige initiativområde Dansk Talesprog i dets Variationer under Statens humanistiske Forskningsråd. Feltarbejdet fandt sted i løbet af 1987, mens vi i 1988 har arbejdet med udskrift af båndene og analyse af dem, og til januar slutter vi af. Der er 4 forskningsrådsbetalte medarbejdere på projektet (ikke alle heltids), og det ledes af Frans Gregersen og undertegnede.

Det er et lidt akavet tidspunkt at redegøre for projektet: Det er for sent at diskutere projektets design, for vi kan ikke nå at ændre noget, og det er for tidligt at vurdere projektet på dets resultater, for de foreligger ikke endnu. Det følgende bør derfor ikke opfattes som et vældigt diskussionsoplæg men som en orientering om hvad vi sidder og laver.

Projektet hører hjemme i den Labovske sociolingvistiske tradition, men har en række karakteristiske træk: Der lægges vægt på den stilistiske variation. Der foretages analyse på flere sproglige niveauer. Det har været en integreret del af projektet at få udarbejdet EDB-programmel til tekstbehandling og sortering af talesprogstekster og få skabt et tekstkorpus for talesprog. Disse ting har haft konsekvenser for projektets design, som er mere udførligt beskrevet i en midtvejsrapport fra foråret 1988.

Design

Projektets design reflekterer vor interesse i relationen mellem sprog og social klasse, køn og stil.

Hvis vi kun havde været interesseret i stil kunne vi have valgt et design med dybtgående undersøgelser af meget få informanter, men så ville vi ikke have været i stand til at sige noget signifikant om de forskellige københavnske sociolekter eller om kønsrelaterede sprogforskelle. Derfor valgte vi et design med et minimalt antal informanter i hver celle (5), og med maksimal kontrol over de lingvistiske opvækstforhold. Vi valgte kun at have informanter fra et bestemt område, og at klassificere disse efter social klasse, køn og alder.

Vi opererer med 2 socialgrupper, arbejder- og middelklasse, og med 4 aldersgrupper:

I 14-24 år (omfatter især folk som stadig i meget høj grad er under indflydelse af jævnaldrende, og som for flertallets vedkommende endnu ikke har afsluttet deres uddannelse)

IIA 25-40 år og

IIB 41-59 år (begge disse grupper er i erhvervsaktiv alder; de fleste har dannet familie og er evt. i gang med en karriere, i disse grupper der der forventet maksimal stilistisk variation)

III 60 år og derover (pensionister)

Det giver et ideelt design der ser således ud.

	I		IIA		IIB		III		
	m	k	m	k	m	k	m	k	
MK	5	5	5	5	5	5	5	5	40
AK	5	5	5	5	5	5	5	5	40
	10	10	10	10	10	10	10	10	80

Dette er idealet. Virkeligheden er en anden. Det ideale skema har styret indsamlingen af materiale, men vores arbejdsstyrke har ikke været tilstrækkelig til at analysere 80

interviews og gruppesamtaler, vi har derfor valgt at lægge hovedvægten på grupperne I og IIA, som begge er så unge at de ikke er blevet grundigt beskrevet, hvad angår de sociolektale forhold. De andre gruppers sprog vil også blive behandlet, men mere summarisk.

Da det var vigtigt for stilanalysen at i det mindste en del af informanterne havde fælles arbejdsplads, søgte vi efter et københavnsk område med en socialt differentieret befolkning hvor mange havde arbejde samme sted. Vi valgte Nyboder.

Det vi undersøger er altså den lingvistiske praksis hos et vist antal indfødte københavnere fra Nyboder.

Valget af Nyboder medfører at de sociale yderpunkter mangler, og at der ikke er nogen immigranter bosat i kvarteret. Det er dog et område med en blandet befolkning, der bor både arbejder- og middelklasse, og størstedelen af dem deler både arbejdsplads (Flåden) og boligområde.

BaggrundsvARIABLE

Kriterierne for objektiv social klassifikation må ses som en forlængelse af traditionen for placering ud fra et socioøkonomisk indeks. Vi bruger tre kriterier: erhvervskategori, stilling og uddannelsesniveau.

Vi har defineret socialklasseposition som familiens position, ikke individets. Det får betydning for placering af en del af de gifte kvinder, typisk på den måde at de bliver placeret som middelklasse på basis af deres ægtefællers position, mens de ville blive rubriceret som arbejderklasse på grundlag af deres egen uddannelse og stilling.

Det er en udbredt praksis i socialvidenskab at kategorisere udelukkende ud fra stilling, og det kunne måske synes oplagt i vores tilfælde at gøre det samme, eftersom flåden er en arbejdsplads med en udpræget hierarkisk struktur. Men selv i flåden kan man ikke klassificere officerer udelukkende efter rang, idet der indtil for nylig har været forskellige kategorier af officerer, og en premierløjtnant af A-og B-linien er ikke det samme.

Uddannelseskriteriet er heller ikke så lige til som det kan synes. For det første har uddannelsesmønstret ændret sig utroligt meget gennem de sidste 50 år. For 25 år siden var det kun 6 % der fik studentereksamen, mens tallet nu nærmer sig 35 %, ligesom der er mange flere der i dag får en højere uddannelse. En anden vanskelighed er at den formelle uddannelse ikke altid er forudsætning for et job eller en karriere, men kan være indbygget i forløbet.

I vores EDB-programmel er der indbygget muligheder for at foretage omgrupperinger af informanterne ved at isolere en af de komponenter der indgår i socialklasseindekset, og gøre den til hovedkriterium, eller ved at kombinere nogle af komponenterne og vægte dem (fx stilling 9, erhvervskategori 7, uddannelse 5).

Det er ligeledes muligt at omgruppere informanterne efter de kriterier der bruges i henholdsvis Danmarks Statistik og Socialforskningsinstituttet, og at sammenligne klassifikationen med en marxistisk klassemodel udviklet af Jørgen Goul Andersen (arbejderklassen er begrænset til folk med manuelt arbejde, som ikke udøver autoritet, og som er underlagt autoritet). Endelig regner vi med en omkodning hvor informanterne deles i 4 klassegrupper: lavere og højere arbejderklasse og lavere og højere middelklasse.

Men vi har ikke blot tænkt os at foretage komplementære inddelinger, men har også visse supplementære strategier, hvor vi altså introducerer nye klasser inden for de originale for at undersøge om disse subkategorier deler nogle lingvistiske karakteristika, som der ellers ikke var redegjort for.

Vi forsøger bl.a. at få informanterne til at udtrykke hvordan de identificerer sig selv, og agter at kombinere denne subjektive klasseidentifikation med den objektive klassifikation. Ca. en fjerdedel af Nyboderinformanterne synes at afvige i deres selvopfattelse fra den objektive klassifikation, enten ved at de klart placerer sig selv i en anden social gruppe, eller ved at være meget utilbøjelige til at placere sig overhovedet i en klasse-mæssig opdeling.

En del af afvigelserne bunder i at informanterne er vokset op i en anden socioøkonomisk gruppe end den de nu er medlemmer af, og at de stadig definerer sig selv ud fra den gruppe de er vokset op i, snarere end ud fra den de faktisk tilhører. Dette kan være tilfældet både ved mobilitet opad og nedad, der er arbejderbørn der stadig opfatter sig som arbejdere selv om de er avanceret socialt, og der er middelklassebørn som ikke er holdt op med at opfatte sig som hørende til middelklassen, selv om de rent faktisk er arbejdere.

Sammenholdt med at den sociale mobilitet er karakteristisk for et samfund som det danske, bliver der mange mulige kandidater til denne gruppe. Mange af dem er kvinder. Hertil kommer at en del af kvinderne i vores population som nævnt klassificeres, ikke på basis af egen "indsats" men ud fra mandens position.

Fortolkning og analyse

Arbejdet med analyse af det indsamlede materiale er fordelt mellem de 4 projektmedarbejdere, der hver har ansvar for et område.

Stilanalyse

Denne foretages af Jon Albris. Vi har forsøgt at opstille operationaliserbare stildefinitioner der kan bruges til at analysere de foreliggende båndoptagelser.

Alle bånd bliver gennemlyttet og der gøres notater på skemaer om:

- I Samtalestrukturen; interviewstruktur eller fri samtale, mono- eller dialog, spørgsmålenes og svarenes karakter.
- II Samtaleemnets art og genre.
- III Den fonetiske realisation, evt. markeret pitch, tempo eller intonation. Paralingvistiske træk, fx latter, evt nervøs dito.
- IV Leksikalsk realisation.
- V Ekstralingvistiske forhold, fx "støj", "der drikkes te".

VI Diverse som man finder værd at notere, fx "omvendt asymmetri mellem interviewer og interviewet".

Ud fra de udfyldte skemaer afgrænses de passager der kan klassificeres som henholdsvis formel og uformel stil (desuden indgår i interviewene en ordliste, eller rettere sætningsliste med udvalgte ord, der kan afgrænses eksternt).

De formelle passager er karakteriseret ved at intervieweren kontrollerer samtalen, at ikke-emotionelle emner behandles på en ikke-emotionel måde, at taletempoet er neutralt, og at opmærksomheden (også) er rettet mod sprogbru- gen.

I de uformelle passager er der ingen enkelt person der fuldstændig kontrollerer samtalen, både emotionelle og tilsyneladende ikke-emotionelle emner kan behandles emotionelt, der er skiftende taletempo, og opmærksomheden er rettet mod indholdet snarere end mod sprogbru- gen.

Efter at disse stilarter er isoleret kan der foretages sammenligninger mellem passagerne. Dels kan den interne variation i interviewene sammenlignes med variationen i gruppesamtalerne, dels kan de uformelle passager i interviewene sammenlignes med de tilsvarende i gruppesamtalerne, og man kan få en indikation af hvad der stærkest determinerer stilen, den sociale situation eller feltarbejdeteknikkerne.

Forhåbentlig kan den stilistiske analyse bringe nyt lys over sammenhængen mellem den intraindividuelle stilistiske variation og den interindividuelle socialt relaterede variation.

Fonetisk analyse

Fonetik og fonologi har været de foretrukne analyseniveauer for sociolingvistikken, og det er også de niveauer vi ved mest om i københavnsk, takket være Brink og Lunds værk Dansk Rigsmål 1-2 (Gyldendal, København 1975), der har hovedvægten på københavnsk. Det fremgår af Brink og Lunds beskrivelse at højkøbenhavnsk og lavkøbenhavnsk gennem de sidste mange år har nærmet sig til hinanden på det segmentalfonetiske plan,

og i Projekt Bysociolingvistik's første projektbeskrivelse fremskrev vi denne udvikling og fremsatte en nul-hypotese. Vi antog at der i yngre aldersgrupper ikke længere ville være forskel mellem de sociale klasser hvad angår segmental-fonetiske variable, men at forskellen så at sige var skubbet videre til et andet niveau, afviklingen af talen, et område der har optaget os meget, men som vi endnu ikke har været i stand til at operationalisere.

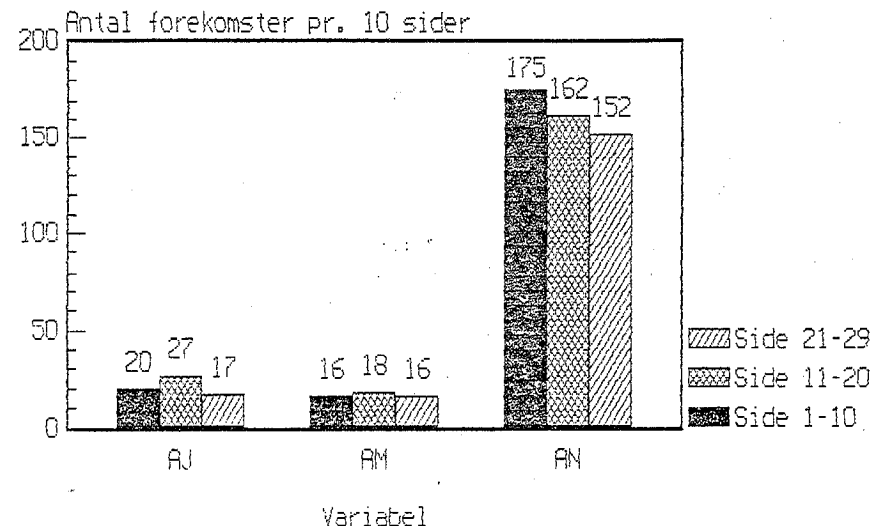
Mange af de variable vi har udvalgt til den fonologiske analyse, der foretages af Henrik Holmberg, er derfor på en vis måde banale, idet vi ved noget om de sociale konnotationer visse varianter har (haft), men der foreligger kun i begrænset omfang en kvantitativ beskrivelse.

Det drejer sig i første omgang om vokalfonemerne /a/, /å/, samt kort og langt /æ/ foran og efter r, kort og langt /u/ efter r, /t/ i initial stilling, og vokalforlængelse. Alle disse variable er behandlet af Brink og Lund. Hertil kommer /æ/ foran velær nasal, der hos børn og unge kan tendere mod [e] -et træk der ikke er iagttaget af Brink og Lund, hvad enten det så skyldes at det er senere udviklet, eller det er et børnesprogstræk.

Endelig håber vi at kunne undersøge nogle nyudviklinger, som især er konstateret hos ganske unge mennesker, nemlig 1) en tendens til runding af høje urundede fortungevokaler, 2) en ændring i artikulationen af blødt d, og 3) en tendens til at initialt s (ikke sj) udtales i retning af [f].

I første omgang koncentrerer Henrik Holmberg sig imidlertid om de "banale" a, å, og æ-variable, som blandt meget andet har den fordel at de er frekvente. De er derfor velegnede også til de statistisk-metodologiske diskussioner som kommer til at indgå i dette afsnit. Det er først og fremmest de to yngste aldersklassers sprog der analyseres, dvs. stort set generationen efter Brink og Lund, så alene af den grund kan undersøgelsen ikke undgå at give os ny viden om københavnsk.

Forekomst af a-variable hos informanten
HL i 29 siders udskrift af interview.

Forekomst af a-variable hos informanten
AMF i 30 siders udskrift af interview.

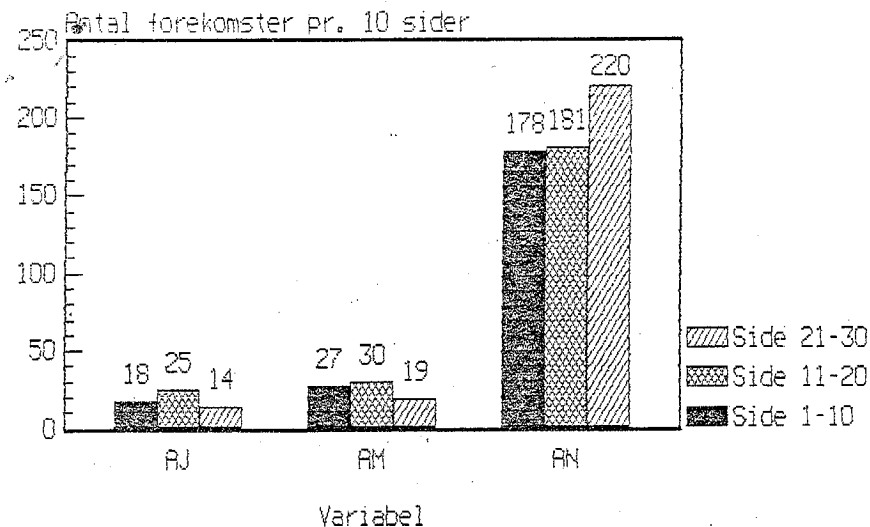

Fig. 1

Foreløbige kørsler har givet indtryk af hvor frekvente udvalgte variable er, et par grafer er gengivet som figur 1. Det fremgår heraf at de enkelte variables forekomststal pr. 10 sider er relativt stabile.

En anden prøvekørsel har, med brug af SPSS-programmet vist at der for nogle informanternes vedkommende kan registreres tydelig ændring i manifestationen i løbet af de første 30 siders udskrift, svarende til ca. samme antal minutter. Tydeligt gælder det variabelen AN, dvs. /a/ foran alveolær lyd og nul, der fx hos en middelklassekvinde i tyverne har middelværdien 1.89 for de første 10 sider, 1.45 for de næste, og 1.35 for siderne 21-30. Populært sagt: de korte a-er bliver fladere og fladere, jo længere snakken går.

Syntaktisk analyse

Syntaksen har ofte været stedmoderligt behandlet i sociolingvistiske undersøgelser, og beskrivelser af syntaks i dansk talesprog er mere end sjældne, så udgangspositionen er væsentlig anderledes for Ole Nedergaard Thomsen, der tager sig af dette område, end den er for den fonetiske analyse.

Det gælder også analyseenheden, den sociolingvistiske variabel, som er om ikke uanfægtet så dog veletableret på det fonetiske og fonologiske niveau, men har været et problem for barn på det syntaktiske niveau.

Kort fortalt har problemet været, hvorvidt to forskellige syntaktiske forbindelser overhovedet kunne siges at være udtryk for "det samme", idet det hører med til definitionen af en sociolingvistisk variabel, at varianterne ses som socialt forskellige, men lingvistisk ækvivalente måder at sige eller gøre det samme på. Dette er uproblematisk på det fonologiske niveau, hvor de fonologisk-fonetiske varianter kun konnoterer social betydning, men ikke i sig selv denoterer nogen kognitiv betydning. De syntaktiske "varianter" derimod har deres egen immanente lingvistiske betydning. For eksempel denoterer de syntaktiske "varianter" *aktiv* versus *passiv*, der hører til den syntaktiske "variabel" *syntaktisk*

perspektiv, helt forskellige referentielle situationer på et vist abstraktionsniveau, og de konnoterer ikke i sig selv nogen social mening.

Dette grundlæggende problem mener vi at kunne komme ud over ved at definere den syntaktiske variabel som en statistisk variabel: Standardsproget (in casu: rigsmål) har en vis statistisk distribution, visse procentdele af fx *aktiv* og *passiv*, og sociolekterne kan adskille sig herfra efter visse præferencemønstre. På den måde bliver identiteten af den syntaktiske variation, "det samme", en neutral, normal, statistisk distribution af varianterne, som NB ikke kendes på forhånd, og ikke behøver at kendes på forhånd.

Rammen for den syntaktiske analyse er talehandlingen, men ikke i ren Searlesk forstand. Det talehandlingsbegreb der anvendes er en videreudvikling af det Searleske og af den sproghandlingsteori som juristen Alf Ross fremsatte i *Directives and Norms* (Routledge & Kegan Paul, London 1968). Videreudviklingen sigter specielt mod analyse af talesprog der kræver en mere pragmatisk tilgang, mens Ross arbejdede med skrevne lovtekster, der krævede en mere semantisk tilgang.

Analysen vil dels bestå af kvantitative undersøgelser af talehandlinger og deres syntaktiske realisationer dels rumme kvalitative analyser. Et af de punkter der diskuteres i analysen er problemet med at definere afbrudte talehandlinger versus afbrudte manifestationer.

Konversationsanalyse

Denne del af analysen er i første omgang koncentreret om en undersøgelse af narrativstrukturen i materialet, og den foretages af Erik Møller.

Der arbejdes ud fra den grundantagelse at det at fortælle historier, og kunne transformere oplevelser til historier, er mere centralt i en oral kultur end i en mere skriftpræget kultur. Omsat til sociale kategorier: man ville forvente at folk fra arbejderklassen ville være bedre til at

fortælle historier, og fortælle flere historier end middelklasseinformerne.

Erik Møller arbejder ud fra Labovs definition og beskrivelse af narrativer, som de er fremstillet i Labov og Waletzky's artikel Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experiences (i Helm (red): Essays on the Verbal and Visual Arts, University of Washington Press, Seattle, 1967), og materialet for analysen er samtlige narrativer fra de to yngste aldersgrupper. Der foretages for det første en kvantitativ behandling af stoffet: Hvor mange narrativer fortæller den enkelte (tallet svinger mellem 1 og 36) i løbet af et interview? og hvor mange fortæller man i gennemsnit i de enkelte sociale grupper? Hvor lange er disse narrativer? Er der sammenhæng mellem disse tal og fortællerens køn og sociale tilhørsforhold?

Dernæst foretages en kvalitativ analyse af en række udvalgte narrativer. I forbindelse med undersøgelsen af hvordan narrativerne udfyldes af de enkelte informanter, diskuteres dels om udfyldningen er socialt relateret, dels problematiseres dele af Labovs definition. Det er bl.a. et spørgsmål i hvor høj grad denne definition er kultur- og klassespecifik.

Narrativer har været en guldrandet genre i sociolingvistikken, idet det har været tegn på et vellykket sociolingvistisk interview, hvis der var mange narrativer på båndet. Imidlertid har de "sociolingvistiske narrativer" været under anklage for at være atypiske, snarest at betragte som en slags referater af fortællinger end egentlige fortællinger. De københavnske narrativer undersøges også under denne synsvinkel, og i forbindelse hermed redegøres der for deres plads og funktion i interviewene. Et vigtigt punkt er i denne forbindelse: Hvad gør de folk der ikke fortæller narrativer? Hvordan strukturerer de det stof som i en andens mund var blevet til en fortælling? Om vi også når at give et bud herpå vil tiden vise.

Mens denne situationsrapport afgives er tiden i det hele taget et begreb der fylder meget i vores bevidsthed. Vi er godt klar over at vi ikke får tid til at gennemføre alle de undersøgelser vi kunne ønske, og som materialet lægger op til. Forhåbentlig bliver der mulighed for at en eller flere af projektmedarbejderne også efter 1. januar 1989 kan arbejde videre med noget af det store stof.

For en mere udførlig beskrivelse af projektet se:
Albris m.fl.: Interim Report on the Copenhagen Study on Urban Sociolinguistics.
Institut for nordisk Filologi, Københavns Universitet, 1988.